

A nyelvi változás mechanizmusáról

1. BEVEZETÉS

E tanulmány a nyelvi változás magyarázatának — a beszélőközösséggel kapcsolatos vizsgálatunkban követett — megközelítést fejt ki. Az ma már világos, hogy a nyelvi struktúra számos elméleti problémája megoldhatatlan a beszélőközösségre vonatkozó adatok nélkül;¹ itt én az ezzel ellentétes állításra összpontosítom a figyelmemet, hogy ti. a nyelvi változást még akkor sem lehet tisztán a rendszer belső összefüggéseiből következő érvekkel magyarázni, ha ezeken felül a külső, szociolingvisztikai viszonyokat is figyelembe vesszük további meghatározó tényezőkként. Az általunk megfigyelt nyelvi változások mechanizmusában a két viszonyhalmaz rendszerszerűen egymásba kapcsolódott.

A kifejtés alapját a Martha's Vineyard szigetén és New York városában zajló nyelvi változás vizsgálatai alkotják; a hangsúlyt a hangváltozás folyamatára helyeztük. A vizsgálatban alkalmazott főbb eljárásokat, valamint az adatok és eredmények egy részét több korábbi írás ismerteti.² Az itt bemutatásra kerülő adatok valószínűleg a vizsgálatunkból származtatható tények és korrelációk sokkal nagyobb halmazát képviselik.

2. A NYELVI EVOLÚCIÓ PROBLÉMÁI

A XIX. századi történeti nyelvészet számos kiváló teljesítménye ellenére a nyelvi változás vizsgálatának jó néhány útja feltáratlan maradt. Meillet jegyezte meg 1905-ben, hogy a nyelvtörténet összes eddig feltárt törvénye pusztán lehetőség:³ „... ránk hárul a feladat, hogy felfedezzük azokat a változókat, amelyek lehetővé teszik vagy megakadályozzák ezeknek a lehetőségeknek az érvényesülését.” Ma pontosan ugyanaz a problémánk, mint amit Meillet fejtett ki hatvan évvel ezelőtt; a nyelvi változást meghatározó empirikus tényezők feltárásában ugyanis alig történt előrelépés.⁴ A nyelvi evolúció (fejlődés) fő problémáit öt kérdésben lehetne összefoglalni:

- (1) Van-e általános iránya a nyelvi evolúciónak?
- (2) Milyen univerzális megszorítások érvényesek a nyelvi változásra?
- (3) Mik az okai, hogy a nyelvi változások folyamatosan újrameznek?
- (4) Milyen mechanizmusokon keresztül haladnak előre a változások?
- (5) Van-e a nyelvi evolúciónak adaptív funkciója?⁵ A nyelvi evolúció egyik megközelítési módja a múltban lezajlott változások tanulmányozása. A történeti nyelvészetnek természetesen ez volt a fő stratégiája, és az első két — a nyelvi evolúció irányára s a változás egyetemes korlátozásaira vonatkozó — kérdés megválaszolásának ez az egyetlen megközelítési módja. Ugyanakkor a változás mechanizmusának, kiváltó okainak, adaptív funkciójának kérdése leginkább a folyamatban levő nyelvi változások részletes elemzésén keresztül vizsgálható. Fejtegetésünk fő témája a nyelvi változás mechanizmusa; számos következtetésünk azonban

közvetlenül releváns a kiváltó okok és a változás adaptív funkciója szempontjából; e kérdések teljesebb megválaszolására nyilvánvalóan az itt használtakhoz hasonló módszereket követel meg. Az ilyenfajta kutatások egyik lényeges előfeltétele az az egységességi elv, amely szerint a körülöttünk zajló változásokban ugyanazoknak a mechanizmusoknak a működése figyelhető meg, amelyek létrehozták a múlt változásait.

3. A FOLYAMATBAN LEVŐ NYELVI VÁLTOZÁSOK VIZSGÁLATÁNAK STRATÉGIÁJA

Bár jelenlegi kutatásunk végső célja a fenti három kérdés megválaszolása, a válaszok nem tartalmazzák a ténylegesen használt stratégiát. A folyamatban levő nyelvi változások vizsgálatakor ugyanis a feladatot három különböző problémára lehet tovább bontani, amelyek azután együttesen adnak választ a korábban feltett kérdésekre.

(1) Az átmenet problémája annak az útvonalnak a felfedése, amelyen át a nyelvi változás egy szakasza kifejlődik egy korábbi állapotból. A közbülső állomásokat olyan mértékig szeretnénk nyomon követni, hogy egy kivétellel kiküszöbölhessük az összes főbb alternatívát. A hangváltozás szabályosságának kérdése; az a kérdés, hogy hat-e a grammatika a hangváltozásra; a „húzó láncok”, illetve „nyomó láncok”; az egyenletes mozgás, illetve a hirtelen és nem folyamatos változás; ezek a kérdések mind az átmenet problémájának aspektusai.

(2) A beágyazás problémája: a társadalmi és nyelvi viselkedés azon folyamatos mátrixának a felfedezése, amelyben a nyelvi változás lezajlik. A megoldást a nyelvi rendszer

elemei és a társadalmi viselkedés nem nyelvi rendszerének elemei között levő korrelációk kiderítésében kell keresni. A kísérő változás — azaz annak kimutatása, hogy a független változó valamilyen apró változását szabályszerűen kíséri a nyelvi változó előre megjósolható irányú megváltozása — erős bizonyítéka a korrelációk létének.⁶

(3) Az értékelés problémája: a megfigyelt objektív (vagy nyilvánvaló) változás szubjektív (vagy rejtett) együttjáróinak felfedezése. Közvetett megközelítése ennek a problémának az adatközlők nyelvi viselkedésének korrelációba állítása általános attitűdjeikkel, illetőleg aspirációikkal. Közvetlenebb megközelítés, ha az adatközlőknek magukra a nyelvi változóra adott nem tudatos, szubjektív reakcióit mérjük.

Ha ezeket a problémákat legalább feltételesen meg tudnánk oldani, olyan magyarázatot adhatnánk a nyelvi változásra, amely válaszolna a kiváltó okok, a mechanizmus és az adaptív funkció kérdésére egyaránt. A magyarázat értéke — mint minden más kutatás esetében — általánosságától függene, az általánosság kérdése azonban csak akkor mérlegelhető egyáltalán, ha a kutatás megbízható és megismételhető bizonyítékokon alapul.

4. A NYELVI VÁLTOZÁS MEGFIGYELÉSE

A legegyszerűbb adatok, amelyek egy nyelvi változás létezését alátámaszthatják, a beszélők két egymást követő generációjának megfigyeléséből származnak, feltéve, hogy a generációknak összehasonlítható társadalmi karakterisztikumai vannak, s egyazon beszédközösség fejlődésének különböző szakaszait reprezentálják. Ilyen adatokhoz jutott Charmey-ben Her-

mann, amikor 1929-ben újakkal egészítette ki Gauchat 1899-es eredeti megfigyeléseit.⁷ Ilyen adataink vannak nekünk is Martha's Vineyardról, mert az 1961-ből származó megfigyeléseinket a *Nyelvatlasz*⁸ 1933-as adatai mellé tudtuk állítani. New York város esetében pedig az 1963-as adatokhoz a *Nyelvatlasz* 1940-es adatain felül más feljegyzések is rendelkezésünkre álltak, köztük Babbitt 1896-ból származó kitűnő megfigyelései, amelyek további időbeli mélységet biztosítanak elemzésünknek.⁹

Az átmenet problémájára javasolt megoldásaink a nyelvi formák látszólagos időben való megoszlásának elemzésére támaszkodnak. (A látszólagos idő: a jelenlegi népesség különböző korcsoportjai alapján kialakított dimenzió.) Ezt az elemzést az teszi lehetővé, hogy a változás eredeti, valóságos időben való egyszerű leírása képessé tesz minket arra, hogy megkülönböztessük a nyelvi változás hatásaitól a jelenlegi népesség korcsoportok szerinti megoszlását.¹⁰

Az itt ismertetésre kerülő kutatás bizonyítékai arra mutatnak, hogy a hangváltozás szabályos folyamata elszigetelhető és lejegyezhető két nemzedék megfigyelésén keresztül. Ezt a folyamatot az jellemzi, hogy hirtelen kialakul egy fonetikai részrendszer néhány egysége, míg más egységek viszonylag változatlanok maradnak. A folyamat nem egyedi szavakat, inkább egész szóosztályokat érint, amelyek definiálhatók morfofonológiai, grammatikai és fonetikai kritériumokkal is. A folyamat szabályos, de inkább kimenetelét, mint kezdetét vagy fejlődését tekintve. A hangváltozás — úgy tűnik — nem a nyelvi rendszerre korlátozódó autonóm mozgás, hanem inkább az emberi viselkedés különböző aspektusaira adott bonyolult válasz.

A hangváltozás szabályos megfigyelésének lehetőségével kapcsolatban néhány megjegyzést kell tennünk, mivel az

újgrammatikus vitából örökölt érvek megakadályozták az empirikus kutatások kibontakozását ezen a területen. Az újgrammatikus hagyomány örökösei — bár leginkább nekik kellene érdekeltnek lenniük a folyamatban levő szabályos változás empirikus vizsgálatában — elvont és spekulatív érvek miatt elhagyták az értelmes kutatás területét. Valóban, Bloomfield és Hockett azt állítják, hogy a hangváltozás a jelenleg rendelkezésünkre álló technikák segítségével elvileg megfigyelhetetlen.¹¹ Hockett még tovább ment: azonosította a hangváltozást a hangképző apparatus működésekor fellépő véletlen, semmiféle iránnyal nem rendelkező ingadozások egy szintjével, az artikulációs cél eltolódásával, amelynek sem értelmi, sem érzelmi, sem társadalmi jelentősége nincs.¹² Az összes lejegyzett folyamatban levő változást komplex kölcsönzési folyamat eredményeként magyarázták, és a formák fluktuációja vagy konfliktusa néven ismert nyelvi viselkedéstípusba skatulyázták be. Nem tették fel a folyamat szabályosságát, s így a hangváltozás szabályosságáról szóló alapgogmát minden empirikus jelentésétől megfosztották. A jelenleg megfigyelhető változásokról az volt a véleményük, hogy rendszertelenek, anekdotikus bizonyítékokkal tárgyalhatók; olyan erők tárgyai, amelyek „teljesen kívül esnek a nyelvész felfogóképességén”, olyan tényezők hatnak rájuk, amelyek „nem ragadhatók meg”, fluktuációk, amelyeket „nincs módunk” lejegyezni.¹³

Jelenleg folyó kutatásaink azt bizonyítják, hogy ez a visszavonulás elhamarkodott volt; a hangváltozás szabályos folyamata megfigyelhető empirikus módszerekkel. A módszertant finomítani kell, de nem úgy, ahogy az előbb idézett szerzők javasolják, nem a részletek mechanikus kidolgozásával; az adatok egyszerű megsokszorozása ti. csak megzavarja az elemzést, tartósítja az adatfelvétel hibáit. Amire szükség

van, az a népszerűség szigorú elemzése és az adatközlők gondos kiválasztása. Ezenfelül némi leleményesség sem árt, hogy megoldhassuk a stilisztikai variáció problémáját, s ezzel túljussunk az *idioletusokra** való felosztás véget nem érő és terméketlen módszerén. Ha így járunk el, szabályszerűséget találunk ott, ahol korábban merő homályt láttak. Kétségtelen persze, hogy az artikulációban fogunk találni véletlenszerű ingadozásokat. Ez az a „zajszint”, amely lehetetlenné teszi, hogy adatközlőink minden jövőben elhangzó megnyilatkozásának formáját előre lássuk. Nagy hiba lenne azonban túl nagy szerepet tulajdonítani ezeknek az ingadozásoknak a nyelvi változás gazdaságosságában. A változásokat irányító erők — úgy tűnik — egészen más nagyságrendűek; a változások sokkal gyorsabban zajlanak le, mint ahogy azoknak a folyamatoknak kellene, amelyekről a véletlenszerű eltolódás számot tud adni.¹⁴

Az átmenet, a beágyazás és az értékelés problémái megoldásának általános megközelítését egy újabb megfigyelt hangváltozás példáján fogom illusztrálni. A példa — az (aw) centralizációja, „középen képzetté” válása Martha's Vineyardon — egyike a legegyszerűbbeknek. Tárgyalása során néhány új — korábban még nem publikált — bizonyítékot mutatok be a hangváltozás mechanizmusára vonatkozóan.

5. AZ (aw) CENTRALIZÁCIÓJA (KÖZÉPSŐ KÉPZÉSŰVÉ VÁLÁSA) MARTHA'S VINEYARDON

Azzal kezdjük, hogy a tényleges időben lezajlott megfigyelések alapján megállapítjuk egy nyelvi változás létezését. Guy

* Az *idioletus* a leíró nyelvészet műszava, jelentése 'az egyén dialektusa; egyszemélyes dialektus'. — *A szerk.*

Lowman 1933-ban az (aw) centralizációjának csak egész halvány jeleivel találkozott; az általa megfigyelt szignifikáns változás az volt, hogy az (aw) elem előképzetté vált ([au]-tól [æu]-ig). Ugyanazokban a falvakban 1961-ben a korábbiakkal összehasonlítható alanyoknál (jenki betelepülők nyolcadik generációs, idősebb leszármazottainál) az (aw) kifejezett centralizációja volt megfigyelhető; most már világosan megállapítható az (aw) változó jellege.¹⁵

Az átmenet problémáját a formák látszólagos időben való megoszlásának részletes elemzésén keresztül vizsgáltuk, azaz azt néztük, hogy a jelenlegi népesség különböző korosztályai hogyan használják ezeket a formákat.¹⁶ Az elemzés első lépése egy kvantitatív mutató létrehozása volt a változó elkülöníthető (diszkrét) értékeire:¹⁷

aw-0

aw-1

aw-2

aw-3

Az egyes változatokhoz hozzárendelt számértékek átlagolásával hoztuk létre ebből a skálából a centralizációs mutatót. Az (aw)-00 azt jelenti, hogy egyáltalán nincs centralizáció, az (aw)-3.00 viszont következetes [æu] szintű centralizációt jelent. Ezt az indexet alkalmaztuk azon interjúk folyamán is, amelyeket 69 adatközlővel készítettünk, osztályozva minden szót, amelyben az (aw) előfordult. Az átmenet problémája első megközelítéseként az interjúk átlagos (aw)-mutatóját korrelációba állítottuk a beszélők életkorával. Az 1. táblázat három oszlopa szabályos megfelelést mutat: a centralizációs mutató szabályosan emelkedik a négy egymást követő korosztálynál.

I. táblázat

Centralizációs indexek
korosztályonként

Generáció	életkor	aw	ay
Ia	75 év felett	0,22	0,25
Ib	61—75	0,37	0,35
IIa	46—60	0,44	0,62
IIb	31—45	0,88	0,81

Az 1. táblázatról leolvasható általános tendencia a különböző típusú beszélők és az (aw) használatában mutatkozó különbségek keveredése. Részletesebben elemzi az átmenet problémáját az 1. ábra egy döntő fontosságú alcsoport vonatkozásában: nyolc 92 és 32 éves kor közötti személy lexikai tételeinek százalékos eloszlását mutatja be. A vízszintes tengelyeken van a (aw) változó négy kódolt szintje, a függőleges tengelyekről az olvasható le, hogy a lexikai egységek hány százalékában használják a beszélők az egyes változatokat. A szótár két külön kezelendő részre van bontva: folyamatos vonallal jelöljük azokat a szavakat, amelyekben az (aw)-t zöngétlen zárhang követi, mint az *out*, *house*, *about*, *mouth* esetében; szaggatott vonallal az összes többi szót (ide tartoznak azok is, amelyek nazálisra végződnek, mint a *town*, *found*, és azok is, amelyek nem mássalhangzóra végződnek, mint például a *now*, *how* stb.).¹⁸

Az első ábra első diagramja nem egy személy beszéde alapján készült, hanem négy — a *Nyelvatlasz* számára 1933-ban kikérdezett — adatközlő összesített eredményét tünteti fel. Ezek a centralizációnak alig mutatják jelét. A második diagram, 1-b, az 1961-es anyag legidősebb, 92 éves férfi adatközlőjéé. Az Atlasz adatközlőinek átlag életkora 65 év volt; idősebb H. H. 64 éves lett volna 1933-ban, azaz ugyan-

abba a korosztályba tartozik. Centralizációs profilja teljesen hasonló az Atlasz adatközlők 1-a-n ábrázolt profiljához. Az 1-c egy 87 éves nő adatai alapján készült: nála nőtt a centralizáció, de csak egészen kis mértékben. Az 1-d — E. M. 83 éves férfi — az (aw-2) változat előfordulásának kicsi, de nyilvánvaló emelkedését mutatja. Ifj. H. H. — 1-e — jóval fiatalabb, 61 éves, a következő generáció első képviselője (id. H. H. fia). Nála a centralizáció kifejezett növekedésének vagyunk tanúi, a szavak mindkét osztálya az (aw-1) normát követi. Az 1-f ábrán — D. P. 57 éves férfi — határozott különbség mutatkozik a zöngétlen zárhangra végződő szavak és az összes többi szó között; az első csoport az (aw-2) normát, a második viszont az (aw-1) normát követi. Ez a folyamat halad tovább P. N. 52 éves férfi beszédében, akinél tökéletes komplementáris megoszlást látunk. A zöngétlen zárhangok előtt az (aw)-nak majdnem mindig (aw-2) értékkel rendelkező allofonia lép fel, más végzések előtt viszont az (aw) általában nem válik középső képzésűvé, nem megy végbe a centralizáció. Itt van az a pont, ahol nincs átfedés a megoszlásban. Végül — 1-h-n — a centralizáció legszélsőségesebb esetében a két típus még élesebben elválik. A diagram E. P. 31 éves férfi, az 1-f-n ábrázolt D. P. fiának beszéde alapján készült.

Az 1. ábra jobb oldalán a megfigyelt lexikai egységek tényleges száma és eloszlása, valamint a nyolc eset egyesített mutatóértékei láthatók egyenként. Érdeemes megjegyezni, hogy az (aw) gyakorisága csak egyharmada az (ay) gyakoriságának, és hogy az itt megjelenő szabályosság felismeréséhez nincs szükség túl nagy számú megfigyelésre. Ha az adatközlőket körültekintően választjuk ki, helyes módszerrel kérdezzük ki őket, és az adatokat megfelelően jegyezzük le, a szabályosság előtűnik.

	(aw-)				(aw)				(aw) index	
	0	1	2	3	0	1	2	3		
1-a ábra 4 Lane adat- közlő átlag kor 65 év					15	1	1		—M*	0,6
1-b ábra id. HH. 92 éves					15	2			—M	
1-c ábra S.H. asszony 87 éves					14	1			má- sutt	0,10
1-d ábra E.M. 83 éves					8	2			—M	0,20
1-e ábra ifj. H.H. 60 éves					12	3			má- sutt	
1-f ábra D.P. 57 éves					19	2	4		—M	0,52
1-g ábra P.N. 52 éves					20	3	3		má- sutt	
1-h ábra E.P. 31 éves					1	6	4	1	—M	1,18
					4	8	2		má- sutt	
					1	3	10		—M	1,11
					9	15	3		má- sutt	
							17	2	—M	1,31
					10	6			má- sutt	
							9	9	—M	2,11
					7	2			má- sutt	

Az 1. ábra nyolc diagramja a népesség legegységesebb típusát mutatja be. Mindegyik beszélő a sziget eredeti „jenki” bevándorlóinak leszármazottja, kapcsolatban vannak egymással, némelyek ugyanabból a családból származnak, s hasonlóak a szigettel kapcsolatos attitűdjeik is. Mindegyik falun nőtt fel, s egy kivételével mindegyik ács vagy halász. A centralizáció folyamatos kialakulása tehát az újgrammatikus hangváltozás tökéletes modellje, azaz két generáció alatt zajlott le.

A beágyazás problémáját először a nyilvánvalóan összefüggő (ay) és (aw) változók centralizációjának korrelációba állításán keresztül közelítettük meg, vagyis az (aw) változását az eső kettőshangzók rendszerébe ágyaztuk be. Az *Atlasz* adatai enyhe centralizációról tanúskodnak az 1930-as években, s így tudjuk, hogy az (ay) centralizált formái megelőzték az (aw) feltűnését. Az 1. táblázat negyedik oszlopa a két változó szoros korrelációjára mutat — a folyamat kezdetén az (ay) vezet, a végén azonban az (aw) válik uralkodóvá.

Ugyanez a szkéma ismétlődik, ha a változót egy sor független, nyelven kívüli változóval — a beszélő foglalkozásával, iskolai végzettségével, földrajzi hovatartozásával, s ami a legfontosabb: etnikai csoportjával — állítjuk korrelációba. A különböző alcsoportok egymásba való átmenetének sebességében mutatkozó szignifikáns különbségek alapján a következőképpen fogalmazhatjuk meg az átmenet problémájának megoldását:

Az (aw) centralizációja egy általánosabb változás része, amely az (ay) centralizációjával kezdődött. Ez a kezdeti változás az (ay) centralizációjának egy enyhébb szintjéről haladt előre, s az valószínűleg egy — a sziget eredeti telepeseitől örökölt — helyi és visszafejlődő jegy volt. Az (ay) centralizációjának növekedése a jenki halászok vidéki közösségében

kezdődött, az eredeti telepések közvetlen leszármazottainál. Innen terjedt szét az azonos etnikai csoportokhoz tartozó, de más foglalkozású és más községekben élő beszélők közé. Az ezzel szerkezetileg szimmetrikus változó, az (aw) hamarosan hasonló tendenciákat kezdett mutatni ebben a folyamatban. A változást átvette a szomszédos Gay Head-i indián csoport, s egy nemzedékkal később átterjedt a nagy portugál csoportra, amely a sziget sűrűbben lakott részein él. Ebben a két etnikus csoportban az (aw) centralizációja utolérte, majd felülmúlta az (ay) centralizációját.

Az 1. ábra alapján azt kellene hinnünk, hogy az (aw) fonetikai környezete a hangváltozás beindulásának jelentékeny tényezője volt. Megfigyelhetjük azt is, hogy az (ay) centralizációja ugyancsak erősen függ a fonetikai környezettől az Ib generációnál, éppúgy, mint az (aw) centralizációja a IIb generációnál.¹⁹ Az (ay)-ra vonatkozó fonetikai megkötöttség azonban a következő generációnál megszűnt, úgyhogy a II. generáció minden fonetikai környezetben egységesen használja az (ay)-t. Ez a fejlődés alátámasztja azt a nézetet, hogy a fonetikai környezet nem lényeges az (aw) centralizációjának kiváltó okaként, inkább csak olyan meghatározó tényező, amelyet egy további változás eltörölhet.

Martha's Vineyardon az értékelés problémáját az interjúkészítés során felbukkanó, a sziget életével kapcsolatos szubjektív attitűdöket tükröző jegyek elemzésén keresztül közelítettük meg. A nyári turistákkal, a munkanélkülibiztosítással, a szárazföldön való munkavállalással, a foglalkozási és etnikus csoportokkal kapcsolatos attitűdöket korrelációba állítottuk olyan adatokkal, amelyeket részben a községi vezetőktől, részben történeti följegyzésekből nyertünk, majd a nyelvi változókkal. Kiderült, hogy az (aw) felbukkanása olyan csoportoknak a sziget életébe való

fokozatos bekapcsolódásával függ össze, amelyek korábban részben ki voltak abból rekesztve. Arra következtettünk, hogy az (ay) és az (aw) centralizációja (többé-kevésbé önkényesen) társadalmi értékek hordozója lett. Ezt az értéket legjobban talán úgy lehetne kifejezni, hogy „bennszülött vineyardi”. Minél inkább képesnek érezte magát valaki a bennszülött vineyardi státus megszerzésére és megtartására, annál inkább növelte az (ay) és az (aw) centralizációját. Azok a fiúk, akik a szárazföldön próbáltak megélhetési lehetőséghez jutni, ha visszatértek a szigetre, erősebb centralizációt mutattak, mint apáik. Ha viszont egy vineyardi úgy döntött, hogy nem marad a szigeten, nem ott keresi meg a kenyerét, a centralizációt sem figyelhetjük meg nála többé, a köznyelvi formákat kezdi használni, amelyeknél a középső képzésűvé válás (centralizáció) nem megy végbe.

Az értékelés problémájának a megoldása azt jelenti, hogy megállapítjuk: mi a megváltozott forma társadalmi jelentősége, azaz mi az a funkció, amely nem-értelmi szinten megfelel a forma értelmi jelentésének. Az itt leírt fejlemények esetében az (ay) és az (aw) értelmi funkciója változatlan maradt. Nyilvánvaló, hogy a változás mechanizmusának a lényeges tényezői a nem-értelmi funkciók, amelyeket ezek a fonológiai elemek hordoznak. Ez a következtetés általánosítható egy sor sokkal összetettebb változásra is, ahol a változás tiszta eredménye az értelmi funkció gyökeres átalakulása. A Martha's Vineyardon megfigyelt hangváltozás során nem jött létre olyan fonológiai változás, melynek során egyesültek vagy szétváltak volna értelmi funkciójuk által meghatározott egységek. A New York városában megfigyelt folyamatban levő változások némelyike viszont létrehozott ilyen egyesüléseket és elválásokat a két irányból egyértelműen meghatározott (bi-unique) fonéma szintjén.²⁰

Ilyen változás a *law, talk, off, more* stb. magánhangzójának, az (oh)-nak magasabbá válása, amely a nyelvi változás mechanizmusának számos olyan részletére is rávilágít, amelyek az egyszerűbb Martha's Vineyard-i példával kapcsolatban nem kerültek szóba.

6. AZ (oh) MAGASABBÁ VÁLÁSA NEW YORK BELVÁROSÁBAN

Az átmenet problémája közvetlen megközelítésére New Yorkban nem volt lehetőségünk. A *Nyelvatlasz* feljegyzései utalnak ugyan az (oh) elszórt és elég csekély szintű emelkedésére, de az Atlasz New York-i adatközlőit rendszertelenül választották ki, s így nem tudtunk azzal összehasonlítható mintát összeállítani 1963-ban.²¹ Növelte a nehézségeket, hogy az idősebb és fiatalabb beszélők átfogó összehasonlításakor nem találtunk olyan világos és szabályos előrehaladást ennek a változónak a használatában, amelyet Martha's Vineyardon tapasztaltunk az (aw) esetében. Arra gyanakodtunk, hogy a nehézségeket egyrészt az okozza, hogy a New York-iak között erősebb a stilisztikai változatok használatának irányzata, másrészt pedig az, hogy a népesség nagyon vegyes társadalmi-gazdasági helyzete és etnikai hovatartozása szempontjából is. Ezért mielőtt az átmenet problémájával foglalkoztunk volna, a beágyazás problémáját kellett megközelítenünk.

Az (oh) változó a hosszú és emelkedő magánhangzórendszer része a New York-i bennszülöttek beszédében, ami lényegében *r* nélküli, azaz szó végi és mássalhangzó előtti helyzetben az *r* nem fordul elő siklóhangként. Az (oh) tehát a *law, talk, broad, caught, off* szóosztályban és a *more, four,*

board stb.-ben fordul elő. Létrehoztunk egy mennyiségileg kifejezhető mutatót öt változatot kódolva:²²

(oh-1)

(oh-2)

(oh-3)

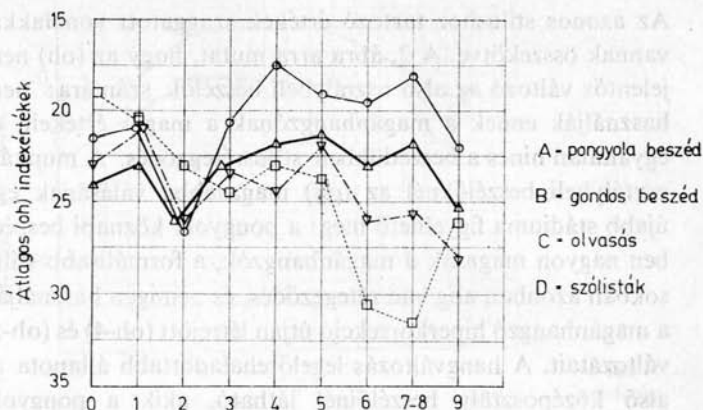
(oh-4)

(oh-5)

Az (oh) indexértékét úgy állapítottuk meg, hogy az adott szövegrészben lejegyzett változatok értékének átlagát megszoroztuk tízzel. Az (oh-2) következetes használata tehát (oh)-20-as pontértéket, az (oh-4) következetes használata (oh)-40-es értéket adott.

A New York-i vizsgálatban kialakítottunk egy módszert arra, hogy az egyes adatközlők beszédében elkülönítsünk néhány jól meghatározható stílusformát, s minden egyes stílusra megállapítottunk egy átlagos mutatóértéket. A nagyvárosi népességből való mintavétel rendszeres — a kérdőíves módszert is magába foglaló — megközelítését hasznosítva átlag index-pontszámokat határoztunk meg a népesség különböző alcsoportjainak stílusaira. Ezután hozzáláttunk a beágyazás problémájának megoldásához: az öt fő nyelvi változat mindegyikét korrelációba állítottuk mindegyik másikkal és a nyelvi rendszer egyes elemeivel; azután azzal a stílusváltozat-szinttel, amelyen lejegyezték; majd a társadalmi-gazdasági helyzetet jellemző független változókkal (foglalkozás, iskolázottság, jövedelem), valamint a korrallal és az etnikai csoporttal.²³

Az (oh) és a társadalmi-gazdasági helyzet között talált összefüggések rámutattak, hogy az (oh) szabálytalan eloszlása a népesség egészében részben annak tudható be, hogy a vál-

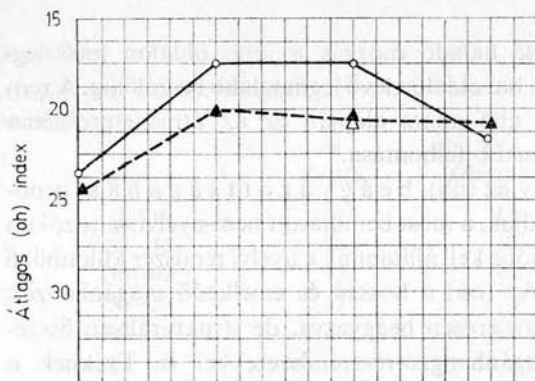
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Társadalmi-gazd. osztály	alsó osztály				munkás-osztály		alsó középosztály		felső középosztály	
stílus-rétegződés	nincs				alig van		nagymértékű		mérsékelt	
(oh) a pongyola-beszédben	alacsony				magas		magas		alacsony	

tozás még nem hatott az összes társadalmi osztályra. A 2. ábrán, az (oh) stílusrétegződési diagramján egyidejű metszeten látható, hogy a változó átmeneti állapotban van. A vízszintes tengelyen az elemzésben használt 10 társadalmi-gazdasági szint helyezkedik el, melyeket lazább szóhasználattal a következőképpen csoportosíthatunk: alsó osztály, munkás-osztály, alsó középosztály, felső középosztály. A függőleges tengely az átlagos (oh) pontszámokat mutatja. Az (oh) alacsonyabb értékei, amelyek felül vannak, magasabb, zártabb magánhangzókat, magasabb értékei pedig, amelyek alul vannak, nyíltabb magánhangzókat jelölnek. Az ábrán fel van tüntetve az indexérték minden egyes társadalmi-gazdasági csoportra, mindegyik stilisztikai kontextusra vonatkozóan.

Az azonos stílushoz tartozó értékek szaggatott vonalakkal vannak összekötve. A 2. ábra arra mutat, hogy az (oh) nem jelentős változó az alsó osztálybeli beszélők számára: nem használják ennek a magánhangzónak a magas értékeit, és egyáltalán nincs a beszédükben stílusrétegződés. A munkásosztálybeli beszélőknél az (oh) magasabbá válásának egy újabb stádiuma figyelhető meg: a pongyola köznapi beszédben nagyon magasak a magánhangzók, a formálisabb stílusokban azonban alig van rétegződés, és nemigen használják a magánhangzó hiperkorrekció útján létrejött (oh-4) és (oh-5) változatait. A hangváltozás legelőrehaladottabb állapota az alsó középosztály beszélőinél látható, akik a pongyola beszédben magas értékeket használnak, és beszédük igen szélsőséges stílusrétegződést mutat. A felső középosztályhoz tartozó csoport minden szempontból mérsékeltebb, mint az alsó középosztálybeli, mégis megőrzi a stílusok közötti különbségeket.

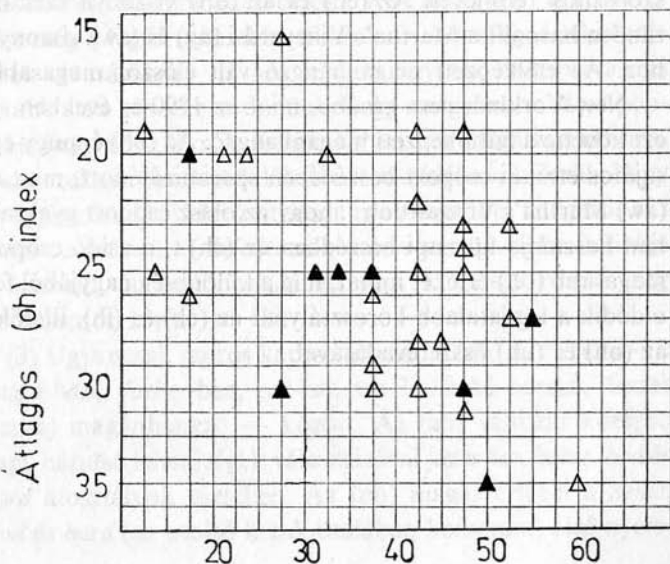
A New York-i beszélők etnikai hovatartozása még fontosabb az (oh) használata szempontjából, mint társadalmi-gazdasági helyzetük. A 3. ábra zsidó, illetőleg olasz beszélők (oh)-használatát ábrázolja köznapi stílusban. A zsidó csoport a felső középosztály kivételével magasabb (oh) szintet használ.²⁴ A 2. táblázat azt mutatja, hogy mind a zsidó, mind az olasz beszélőknél megfigyelhető az (oh) magasabbá válása, de a magasabbá válás a zsidó csoportnál korábban érte el maximumát, mint az olaszoknál. Ez azt jelenti, hogy az átmenet problémáját külön kell megoldani minden etnikai csoport esetében.

Az olasz csoportra nézve az átmenet problémájának elemzése a 4. ábrán látható. Az értékek elrendeződése nem tökéletesen szabályos, mert a társadalmi-gazdasági helyzet, a nem és egyéb tényezők is hatnak, de azért észlelhető egy

0-2 alsó osztály 3-5 munkás-osztály 6-8 alsó középosztály 9 felső középosztály társadalmi-gazdasági helyzet

— zsidók
- - - olaszok

△ nők
▲ férfiak

töretlen, felfelé haladó mozgás a jobb oldalon levő leg-
öregebbektől a bal oldalon levő legfiatalabb beszélőig. A ren-
delkezésünkre álló minta alapján ez az átmenetprobléma
lehető legfinomabb felbontása.²⁵

Ahhoz, hogy az (oh) beágyazottságának prob-
lémáját megoldjuk, a most bemutatott nem-nyelvi változókon
kívül korrelációba kell állítanunk a nyelvi rendszer különböző
elemeivel is. Az (oh) a hosszú és emelkedő magánhangzók
rendszerébe van erősen beágyazva, de strukturálisan össze-
függ más magánhangzó-részrendszerekkel is. Ezeknek a
viszonyoknak a mennyiségi vizsgálata öt részre tagolható.

(1) Erős összefüggés található az (oh) és a *bad, ask, dance*
stb. előlképzett, emelkedő magánhangzójának, az (eh)-nek
a magassága között. Ez a változó az (æh) magasabbá válása
során keletkezett, de már a New York-i beszéd fejlődésének
korai szakaszában egybeolvadt a *bare, bared, where* stb.
szóosztály (eh)-jével. Az (eh) és az (oh) viszonya szembe-
tűnően hasonlít a Martha's Vineyard-i (ay) és (aw) viszonyá-
hoz. Az előlképzett magánhangzó vált először magasabbá
— New Yorkban nem később, mint az 1890-es években —,
ezt követte a hátulképzett magánhangzó. Az (oh) éppúgy egy
sajátos etnikai csoport beszédében specializálódott, mint az
(aw) Martha's Vineyardon: ahogy az olasz csoport gyakrab-
ban használja köznapi beszédben az (eh)-t, a zsidó csoport
magasabb (oh)-értéket mutat, míg a különbség nagyjából fel-
oldódik a legfiatalabb korosztálynál az (eh) és (ih), illetőleg
az (oh) és (uh) összeolvadásával.

2. táblázat

Átlagos (oh)-indexek korosztály és etnikai csoport szerint pongyola beszédben

Kor	Zsidók	Olaszok
8—19	17	18
20—35	18	18
36—49	17	20
50—59	15	20
60—	25	30

(2) Az (oh) változó a magasabb, felcsúszó (uh)-val is közeli kapcsolatban van. Az (oh) magasabb és még magasabb változatait figyelve a fiatalabb adatközlők köznapi beszédében nyilvánvalóvá vált, hogy küszöbön áll az (oh) és az (uh) egybeolvadása. Ez az egybeolvadás elő is fordult mintánk legfiatalabb munkásosztálybeli és alsó középosztálybeli beszélőinél. Számos adatközlőnk volt, akiknél az egybeolvadást még a legformálisabb stílusban — összefüggéstelen szólisták olvasásakor — is meg lehetett figyelni, és ebből annál inkább arra következtethetünk, hogy az egybeolvadás a pongyola beszédben létezik. Alaposabban megvizsgálva a változatokat ezeknek az adatközlőknek a beszédében, kiderül, hogy az egybeolvadás befejezett tény: bár a legtöbb hallgató, aki nincs tudatában az átfedésnek, a *beer*-t magasabbnak hallja a *bear*-nél, a kettő valójában nem különböztethető meg kontextuson kívül.

(3) Ugyancsak szoros kapcsolat van az (oh) és az (ah) — a *guard*-ban, *father*-ben, *car*-ban stb. hallható hosszú, feszes (tense) magánhangzó — között. Az (ah) változat középső vagy hátulsó lehetőségek választásával jár a *hot*, *heart*, *hod* és *hard* alosztályok esetében. Az (oh) magas értékei a *heart*, *hod* és *hard* (az utolsó kettő általában homonim) alsó nyelv-

állású hátulképzett alakokkal korrelálnak, az (oh) alacsonyabb értékei az alsó nyelvállású középen képzett magánhangzóval lépnek korrelációba ezekben a szóosztályokban. Ez a korreláció független a társadalmi-gazdasági helyzettől és az etnikai hovatartozástól is. Míg az (oh) tehát szilárdan be van ágyazva s beszélőközösség szociolingvisztikai struktúrájába, az (ah) nincs. Úgy tűnik, hogy az (ah) mint nyelvi változó csak az (oh) magasságától függ: azaz tisztán belső változó.²⁶

(4) Összefügg az (oh) a *boy*, *coil* stb. magánhangzójának, az (oy)-nak változó magasságával is, az elülső felcsúszó rendszerben. Úgy látszik, hogy a *coil* és *call* magánhangzójának magassága szorosan együtt változik a pongyola beszédben, de csak az (oh) értéke csökken a formálisabb stílusokban. A társadalmi jelentés nagyobb terhét az (oh) hordozza, és a felülről jövő rendszertelen nyomás is inkább erre hat.

(5) Végül azt találjuk, hogy az (oh) és az (oy) együttesen áll korrelációban az (ay)-al, amely a *my*-ban, *why*-ban, *side*-ban levő kettőshangzós első elemének hátul- vagy előlképzetté válását jelenti. Az (oh) és (oy) magas értékei az (ay) hátulsó értékeinek, az (oh) és (oy) alacsony értékei az (ay) alacsony középső értékeinek felelnek meg.

A közvetlen korrelációkon túl az (oh) közvetettebb, homályosabb kapcsolatban áll olyan változókkal, mint az (aw) és az (ih), amelyekeken keresztül azután összekapcsolódik a New York-i beszéd köznyelvi rendszerének összes többi magánhangzójával is. Itt nincs módunk arra, hogy a nyelvi rendszer finom strukturális összefüggéseinek minden részletét kifejtjük, nyilvánvaló azonban, hogy a beágyazás problémájának teljes megoldása feltárná, hogy a nyelvi elemek belső viszonyai hogyan határozzák meg a nyelvi változás irányát.²⁷

3. táblázat

Az (oh)-negatív válaszok százaléka társadalmi-gazdasági helyzet és korosztály szerint

	Alsó osztály	Munkás osztály	Alsó közép osztály	Felső közép osztály
	0—2	3—4	5—8	9
korosztály				
20—39	25	80	100	60
40—59	18	60	62	57
60—	33	00	—	—

N:

4	10	11	5
11	15	13	7
6	1	—	—

Az (oh) körül elrendeződő legfontosabb viszonyokat a következő formulában összegezhetjük, ahol az egyenletek bal oldalán álló strukturális egységek nyelvi változókként vannak meghatározva:

$(oh) = f_1(S, O, E, K, N, (ch))$	S = stílus
$(ah) = f_2((oh))$	O = társadalmi-gazdasági osztály
$(oy) = f_3((oh))$	E = etnikai csoport
$(ay) = f_4((ah)) = f_4((f_2)(oh))$	K = életkor
$(ay) = f_5((oy)) = f_5((f_3)(oh))$	N = nem

New Yorkban közvetlenebbül közelítettük meg az értékelés problémáját, mint Martha's Vineyardon. Minden változóra meghatároztuk az adatközlők nem tudatos szubjektív reakcióit. Módszerünk részleteit másutt már kifejtettük:²⁸ általánosságban azt lehet mondani, hogy a tesztek

megbízhatósága mellett szól, hogy New York-iaknál meglehetősen egységes eredményeket kaptunk, míg a New Yorkon kívül nevelkedettek eredményei rendszertelenek voltak.

Az (oh)-ra adott szubjektív válaszokból világos képet nyerhetünk a változó társadalmi jelentőségéről (lásd 3. táblázat). Az adatközlők nagy részének a tesztre adott válasza összhangban van a magas (oh) megbélyegzett státusával.²⁹ Az alsóbb osztályokhoz tartozó beszélők (oh)-negatív válasza jelentéktelen, ami megfelel annak a beágyazás-probléma vizsgálatok szerzett tapasztalatnak, hogy ezek a beszélők nemigen változtatják az (oh) magasságát a különböző stílusokban. A többi csoport a saját pongyola beszédükben használt átlagos (oh)-magasság és a beszédmintájukban fellépő stilisztikai rétegződés arányában mutat (oh)-negatív válaszokat. Ez az eredmény egy New Yorkra egész általánosan érvényes elvet szemléltet: azok a legérzékenyebbek a mások beszédében előforduló megbélyegzett formákra, akik a leginkább használnak ilyen formákat pongyola beszédükben. Az alsó középosztály 20 és 39 év közötti beszélői — ők használják az (oh) legmagasabb értékeit pongyola beszédükben — százszázalékos (oh)-negatív választ mutatnak. A zsidó és olasz beszélők esetében is azt találjuk, hogy (oh)-negatív válaszuk arányban áll pongyola beszédük (oh)-magasságával.

Az értékelés problémáját ezzel persze nem oldottuk meg kielégítően. Meg kell még magyarázni, hogy miért veszi át a beszélők egy csoportja egy beszédhang egyre szélsőségesebb formáit, amelyeket egyébként rossznak tart és megbélyegez.³⁰

Kiderült először is, hogy a beszélőknek csak kis része van tudatában, hogy ők maguk is a megbélyegzett formákat használják, úgy hallják, hogy a presztízsformákat ejtik, amelyek szólisták olvasásakor vagy gondos beszédükben valóban

előfordulnak szórványosan. Másodsor: a tesztünk által mért szubjektív válaszok csak a nyílt értékekre vonatkoznak, amelyek megfelelnek a domináló középosztálybeli csoport értékrendszerének. A tudatosság mélyebb szintjén bizonyosan léteznek más értékek is, amelyek megerősítik a bennszülött New York-i beszédformákat. Ezeket a homályosabb formákat még nem mértük fel rendszeresen, létezésükről azonban — igaz rendszertelen, anekdotikus bizonyítékok alapján — megbizonyosodtunk. Ezek az értékek a csoporttal való azonosulás, a férfiaság, a barátság stb. körül kristályosodnak ki.

A zsidó, illetőleg olasz etnikai csoport (oh)-ra és (eh)-re vonatkozó alternatív preferenciájával kapcsolatban van egy ésszerű megoldási javaslatunk, amely a hiperkorrekció mechanizmusán alapul.³¹ Az első generációs angolul beszélő zsidóknál a zsidó szubsztrátum hatására megszűnt az alacsony hátulsó kerekített és kerekítetlen magánhangzók különbsége: a *cup* és a *coffee* magánhangzója azonos lett. A zsidó származású beszélők második generációjában az előbbi tendencia elleni reakció a különbség hiperkorrekció általi eltúlzásához vezetett, úgyhogy az (oh) magasabb, feszes és túlkerekített lett. Hasonló érv alkalmazható az olasz beszélőkre is. A megoldás helyességének valószínűségét növeli, hogy tudjuk: a hiperkorrekció számos körülmény között fontos mechanizmusa a nyelvi változásnak.³²

7. A HANGVÁLTOZÁS MECHANIZMUSA

Két példával illusztráltuk az átmenet, a beágyazottság és az értékelés problémájának megoldását, az egyik Martha's Vineyardról, a másik New Yorkból származik. Ezeket és más

eredményeket felhasználva feltételesen megválaszolhatjuk azt a kérdést, hogy milyen mechanizmuson keresztül halad előre a hangváltozás. Kifejtésünk tizenkét hangváltozás elemzésén alapul: három a vidéki Martha's Vineyardról, kilenc New York belvárosából való.³³

(1) A hangváltozások általában a beszédközösség valamilyen körülhatárolt alcsoportjában kezdődnek olyan időszakban, amikor a csoport elkülönítő azonosságérzete külső vagy belső nyomás hatására meggyengül. A nyelvi forma, amely változni kezd, gyakran a helyi státust jelöli, s teljesen szabálytalanul oszlik el a közösségen belül. Ebben a szakaszban a nyelvi forma meghatározatlan nyelvi változó.

(2) A változások azzal kezdődnek, hogy a nyelvi formát az alcsoport minden tagja használni kezdi. Ezt a szakaszt a *l u l r ó l j ö v ő v á l t o z á s n a k* nevezzük, azaz olyan változásnak, amely a társadalmi tudatosság szintje alatt van. A változó nem illeszkedik semmiféle szabályos stílusváltási skémába, amely egy adott szóosztály minden elemére érvényes lenne. A nyelvi változó a csoporthoz való tartozás *m u t a t ó j a*, használatát a csoporthoz való tartozás határozza meg.

(3) Az alcsoport beszélőinek egymásra következő nemzedékei ugyanarra a társadalmi nyomásra válaszolva továbbviszik a nyelvi változót a változás folyamatában, túlteljesítve a szüleik által létrehozott modell követelményeit. Ezt a szakaszt a *l u l r ó l j ö v ő h i p e r k o r r e k c i ó k é n t* jellemezhetjük. A változó használatát most a csoporthoz való tartozás és a korosztály határozza meg.

(4) Amennyiben a beszélőközösség más alcsoportjai átveszik az eredeti alcsoport értékeit, a hangváltozás átterjed az átvevő csoportokra, a csoporthoz való tartozás vele asszociált értékével együtt. A csoporthoz való tartozás

funkcióját ezután egymást követő szakaszokban újra és újra meghatározzák.

(5) A hangváltozás elterjedésének határa a beszélőközösség határa. A beszélőközösség a meghatározás értelmében olyan csoport, amely a nyelv vonatkozásában közös normatív értékekkel rendelkezik.

(6) Amint a hangváltozás — a vele összekapcsolt értékekkel együtt — eléri elterjedési lehetősége határait, a nyelvi változó a beszélőközösséget meghatározó normák egyikévé válik, és a beszélőközösség minden egyes tagja azonos módon reagál használatára (anélkül, hogy szükségképpen tudatában lenne ennek). A változó most már *j e g y* (marker) lesz, és stilisztikai változatokat kezd mutatni.

(7) A nyelvi változó mozgása a nyelvi rendszerben mindig a többi elem eloszlásának újrendeződéséhez vezet a fonológiai mezőn belül.

(8) A strukturális újrendeződés további hangváltozásokat idéz elő, amelyek összekapcsolódnak az eredeti változással. Ugyanakkor más alcsoportok, amelyek időközben lépnek be a beszélőközösségbe a közösség normáinak részeként veszik át a régebbi hangváltozást, az újat pedig úgy kezelik, mintha az a változás (1) szakaszában lenne. Ez a *c i k l u s t ú j r a - k e z d ő s z a k a s z* az elsődleges forrása — minden jel szerint — annak, hogy állandóan új változások kezdődnek. A további fejlődés során az új csoport a második hangváltozást túlviheti az első változás adott szintjén.

(Az (1)—(8) szakaszok az *a l u l r ó l j ö v ő*, a (9)—(13)-as szakaszok a *f e l ü l r ő l j ö v ő* változást írják le.)

(9) Ha az a csoport, amelyben a változás megindult, nem a beszélőközösség legmagasabb státuscsoportja, akkor a legmagasabb státuscsoport tagjai azonnal megbélyegzik a meg-

változott formát az ellenőrzésük alatt tartott kommunikációs hálózat különféle intézményein keresztül.

(10) A megbélyegzés egy felülről jövő változást indít el, a megváltozott forma szórványos és szabálytalan hozzáigazítását a legmagasabb státuscsoport modelljéhez, a *p r e s z t í z s m o d e l l*hez. Ez a presztízsmo­ dell lesz most a minta, s a beszélők úgy hallják, hogy ezt követik: ez irányítja a beszéd­szignál hangzásának ellenőrzését (audiomonitoring). A nyelvi változó már nemcsak szabályos stilisztikai rétegződést, hanem társadalmi rétegződést is mutat, mivel a pongyola beszéd motorikusan ellenőrzött modellje verseng a gondosabb stílusok hangzás után ellenőrzött modelljével.

(11) Ha a legmagasabb státusú csoport presztízsmo­ dellje nem egyezik egy formával, amelyet a többi csoport használ valamilyen szóosztályban, akkor a többi csoportnál feltűnik egy másik típusú hiperkorrekció: gondos beszédükben olyan formát kezdenek használni, amely még a presztízscsoport által kitűzött célnél is távolabb van a megváltozott formától. Ezt az állapotot *f e l ü l r ő l h a t ó h i p e r k o r r e k c i ó n a k* nevezhetjük.

(12) Ha egy forma túlságosan megbélyegzett, használata nyílt megjegyzéseket vonhat maga után, s a forma végül el is tűnhet. Ilyenkor *s z t e r e o t í p i á*vá, kiüresedett formává válik, amely fokozatosan elkülönül a beszédben ténylegesen használt formáktól.

(13) Ha a változás a közösség legmagasabb státusú csoportjából indul ki, akkor a beszélőközösség minden tagja számára presztízsmo­ dellé válik. A megváltozott formát használja az összes többi csoport: a gondosabb beszédfor­ mákban aszerint, hogy mennyit érintkezik a presztízsmo­ dell használóival, a pongyola beszédben kevésbé.³⁴

A hangváltozás itt felvázolt mechanizmusának több sza-

kaszát szemléltette a korábban részletezett két példa. Az (aw) centralizációja Martha's Vineyardon a negyedik szakaszban, az alulról jövő változás szakaszában van. Tulajdonképpen már elérhette az ötödik és a hatodik szakaszt is, de a Martha's Vineyardon használt eljárások nem szolgáltatnak bizonyítékot ennek a kérdésnek az eldöntéséhez. Kétségtelen azonban az, hogy az (aw) centralizációja másodlagos változás, amelyet az (ay) centralizációjának nyolcadik szakaszában beindult ciklus-újrakezdő folyamat váltott ki.

Ahhoz, hogy az (oh) magasabbá válását elhelyezzük kifejtésünkben, röviden át kell tekintenünk New York magánhangzó-rendszerének mint egésznek fejlődését. A történeti forrásokban az első lépés az (eh) magasabbá válása. Okunk van azt hinni, hogy az (æh) összeolvadása az (eh)-vel a XIX. század utolsó negyedében kezdődött el.³⁵ Az (eh) nyelvi változó felfelé haladó mozgása ezen az összeolvadáson túl is folytatódott, és az (eh) és az (ih) ma megfigyelhető, fokozatosan kibontakozó összeolvadásához vezetett a legtöbb fiatal New York-i beszédében. Az egész közösséget tekintve az (eh) állandó, teljes erejű felülről jövő korrekció tárgya; a változás elérte a tizenegyedik szakaszt, úgyhogy a nyelvi változót a társadalmi osztállyal, etnikai hovatartozással, korosztállyal és stílussal való korreláció határozza meg. Az (oh) magasabbá válása volt az első ciklust újrakezdő folyamat, amely az (eh) változásának nyolcadik szakaszában indult. Az (oh) magasabbá válása nagyrészt a zsidó etnikai csoportnak köszönhető, ennek a csoportnak a szélsőséges, felfelé irányuló társadalmi mobilitása sajátos érzékenységet fejlesztett ki az alsó középosztályban az (oh)-ra. Így az (oh) és az (uh) egybeolvadása nagyon gyorsan végbement, az (oh) az alsó középosztály esetében elérkezett

a változás tizenegyedik szakaszába; az alsóbb osztályoknál azonban még alig jutott el az első szakaszig.

A ciklust újramező folyamatban akkor tűnt fel a harmadik stádium, amikor az (oh) változása a nyolcadik szakaszba jutott. Bonyolult strukturális újrendeződés vette kezdetét: az (oy) és (ah) szorosan összefüggtek az (oh)-val, csupán az (oh)-val való kovarianciájukon keresztül voltak nyelvi változóként definiálva. Így az (oy) magasabbá, az (ah) hátsóbbá válását belső, strukturális tényezők határozták meg. Felülről jövő változás csak az (oh)-ra hatott, az (oy)-ra nem. Gondos beszédben egy New York-i mondhatja, hogy [Its :l tIn fU :Il], *It's all tin foil*. De az (ah) és (oy) eltolódása az (ay) eltolódásához vezetett, és ez a folyamat nyilván beindított egy harmadik ciklusújramezést. Valóban, az (ay) hátsóbbá válása maga is elérte a nyolcadik szakaszt, és beindított egy vele összefüggő negyedik ciklusújramezést, az (aw) elülsőbbé válását. Néhány jel arra mutat, hogy az (ay) elérte a kilencedik szakaszt, megkezdődött vele kapcsolatban egy felülről jövő nyílt korrekciós folyamat, jóllehet az (aw) fejlődése még csak a negyedik vagy az ötödik szakaszt érte el.³⁶

Nyilvánvaló, hogy az a fajta strukturális újrendeződés, amelyet itt fontolóra vettünk, olyan nyelvelméletet kíván meg, amely megőrzi a fonológiai tér geometriáját. Az itt talált strukturális viszonyok meglepően párhuzamosak azokkal, amelyeket Moulton állapított meg a svájci német dialektusok középső és alacsony magánhangzóinak kovarianciájáról szóló tanulmányában.³⁷ A használt eljárások, a terület, a vizsgált társadalmak teljesen különbözőek, az eredmények véletlen egybeesése tehát erős empirikus bizonyítéknak számít azon fonológiai struktúra felfogás mellett, amelyet Martinet dolgozott ki.³⁸ Ugyanakkor a Martinet

által elképzelt pusztán belső egyensúly nem biztosít koherens magyarázatot a hangváltozás mechanizmusára. Abban a skémában, amelyet itt felvázoltunk, ezek csupán részei egy sokkal átfogóbb folyamatnak, amely a közösség szociolingvisztikai struktúrájába ágyazódik be.

8. KÖVETKEZTETÉSEK

Fejtegetésünket a köré a gondolat köré csoportosítottuk, hogy a belső, strukturális nyomás és a társadalmi nyomás rendszeresen váltakozva működnek a nyelvi változás mechanizmusában. Többé nem lehet komolyan érvelni oly módon, hogy a nyelvésznek a változást magyarázva az értelmi funkciójuk által meghatározott nyelvi elemek kölcsönös egymásra hatására kell korlátoznia magát. Azt sem lehet mondani, hogy a változó nyelvi rendszer — bármilyen komolyan vehető értelemben — autonóm. Megpróbáltam az érvelést túllendíteni a lehetőségek pusztá felsorolásán azáltal, hogy nagyszámú bizonyítékot hoztam fel olyan hangváltozásokra, amelyeket az előrehaladás folyamatában figyeltünk meg. A bizonyítékok alapján megkockáztatható az az erősebb állítás, hogy nem lehetséges a nyelvi rendszeren belüli strukturális viszonyok elemzését befejezni, és azután elkezdeni a külső viszonyok elemzését. Az itt kifejtett ciklust újratekintő folyamat olyan fajta választ sugall, amelyet alkalmazhatunk a nyelvi változás kiváltó okára vonatkozó alapkérdésre és a változás adaptív funkciójának kérdésére éppúgy, mint a változás előrehaladását biztosító mechanizmus kérdésére. Feltételezzük, hogy a további kutatások módosítani fogják az itt kifejtetteket, de a beszélőközösségből származó adatok továbbra is lényeges részei maradnak a nyelvi változás elemzésének.